

MIHAELA SITARIU

TEMESVÁR, 1956. OKTÓBER 30–31.

*Egy diákmozgalom okai és következményei**

Az 1956-os magyarországi események történelmi jelentőségét már történetük pillanatában felismerték, a temesvári diákmozgalom azonban szinte észrevétlen maradt. A magyar forradalom óriási hatással volt a román egyetemistákra, és alapvetően ez határozta meg a temesvári egyetemisták mozgalmát is. Közismert, hogy több román egyetemen is felvetődött egy tüntetés szervezésének gondolata, de egyedül a temesvári egyetemistáknak sikerült október végén ténylegesen összehívniuk az egyetemi nagygyűlést, amelyen a magyar diákokéhoz hasonló követeléseket fogalmaztak meg.

A Magyarországról érkező hírek felkeltették a reményt, hogy a Kelet-Európa erőszakolt kommunista rendszerek mégiscsak megdőlhettek. A közvélemény a budapesti harcok első pillanatától fogva rokonszenvezett a magyar forradalmárokkal. A román hatóságok a nyugat-romániai Bánát városaiból és falvaiból röpcédulákat gyűjtöttek össze, melyeken a következők voltak olvashatók: „Csak így tovább, magyarok!” „Vesszen a Szovjetunió!” „Nem akarunk többé oroszul tanulni.” „Le Georghiu-Dejssel és jöttment bandájával!” „Jobb életért és szabadságért harcolunk!” „Magyarországon szabadság lesz, és nemsokára nálunk is.” „Egyetemisták! Harcoljunk a Kreml mézárósaival ellen, akik megszállták Magyarországot!” A kommunista állami szervek október utolsó és november első hetében nem tudták elhallgattatni ezeket a spontán megnyilvánulásokat.¹

A Budapesten történtek híre erősen aggasztotta a román kommunista vezetést. Közvetlenül a forradalom

* Tanulmányomat a helyi román levéltárakban és a temesvári katonai bíróságon végzett kutatásaim, valamint a Nemzeti Tanácsnál a Securitate iratainak tanulmányozásából szerzett ismereteim alapján készítettem el. Köszönet illeti az ötvenes években rendszerellenes tevékenységük miatt bebörtönözött vagy internált egykori egyetemistákat, akik az elmúlt években készek voltak megosztani velem emlékeiket.

1 Sitariu (1998).

kitörése után a Román Munkáspárt (RMP) Központi Bizottsága a megszokott propagandaeszközökhöz folyamodott, és bírálta a magyarországi „ellenforradalmi eseményeket”. A román rádió és az írott sajtó szolgáiban átvette a szovjet propaganda értékelését, miszerint „a magyar mozgalom reakciós eredetű, bűnözők és imperialista kémek műve, akiket valószínűleg ejtőernyővel dobtak le Magyarországra”. Azt is terjesztették, a Szabad Európa Rádió arra biztatja a fasiszta ügynököket, hogy öljék halomra a hazafias magyarokat. A kommunista párt az ország számos pontján nagygyűléseket szervezett, ahol a román munkásság szolidaritásáról biztosították a magyar népet. Egy román írótalálkozó résztvevői elítélték a magyarországi ellenforradalmat, határozatukban a román írók nevében sajnálkozásukat fejezik ki amiatt, hogy a magyar írók a lázadók oldalára álltak.² A román kommunista szervek különös figyelmet fordítottak a magyar és székely kisebbségekre. Nyugalomra intették őket, s ezzel párhuzamosan tájékoztatták a megfigyelőket, hogy a magyar határ menti vidékeken pattanásig feszült a helyzet. Az események kordájában tartására tett erőfeszítéseik nem voltak teljesen hiábavalók.

A lengyelországi és magyarországi eseményekről hírt adó nyugati tudósítások eljutottak Romániába, de a magyar határhoz közeli Temesvár magyarul beszélő lakossága is fontos szerepet játszott a budapesti események hírének terjesztésében.³ Ennek köszönhetően a temesvári egyetemistáknak egészen pontos értesüléseik voltak arról, mi zajlik Budapesten. A hírek hatására fellelkesültek, és úgy határoztak, hogy valami hasonlót szerveznek maguk is. A temesvári műszaki főiskola hallgatói a magyar forradalmárok példáját követve listába foglalták követeléseiket, amely egy későbbiekben kidolgozandó forradalmi program alapja lett volna.

A temesvári műszaki főiskola negyed- és ötödéves diákjai bizottságot hoztak létre, amelynek tagjai közvetlenül a magyar forradalom kitörése

után néhányszor titokban összejöttek, s elhatározták, hogy a város valamennyi oktatási intézményének tanulóit nagygyűlésre hívják. Caius Mutiu, Teodor Stanca, Ladislau Nagy, Aurel Baghiu, Heinrich Drobný és mások – nemzetiségükre való tekintet nélkül – azért akartak diákgyűlést szervezni, hogy azon elfogadtassák a diákság követeléseinek listáját. A gyűlés elé ter-

2 Rumania plugs Moscow theme. *Free Romanian Press Agency*, 21. 11. 56, No. 25.

3 A londoni *Free Romanian Press Agency* szerint a lengyelországi és magyarországi eseményeket taglaló nyugati tudósítások fényében a hivatalos román sajtó és a rádióadások híradásai ostobábban hangzottak, mint valaha. Uo. No. 23.

jesztendő határozatot Teodor Stanca, a gépészmérnöki kar ötödéves hallgatója öntötte formába. Az egykori egyetemisták velük készített interjúim során elmondták, hogy noha politikai kérdésekről korábban általában nem beszélgettek egymás között, a magyarországi fejlemények hatására mégis reménykedni kezdtek, hogy Kelet-Európában véget érhet a kommunizmus.⁴ Magukra mint az erőteljes társadalmi és politikai elégedetlenség szószólóira tekintettek.

A *Temesvári román egyetemisták petíciója* című röpirat tartalmazza a fiatalság követeléseit, s megállapíthatjuk, hogy ezek a kommunista és totalitárius rendszer lényegét támadták. Számolják fel a személyi kultuszt, szüntessék meg a mezőgazdaságra és iparra kivetett kvótákat és normákat, emeljék a béreket – olvasható a petícióban. A diákok követelték, hogy azonnali hatállyal vonják ki a szovjet hadsereg egységeit Romániából, és elítélték a magyarországi szovjet katonai intervenciót. Szorgalmazták, hogy Románia bővítse kereskedelmi kapcsolatait a világ többi országával, beleértve a kapitalista berendezkedésűeket is. Továbbá: hozzák nyilvánosságra a Románia által aláírt gazdasági szerződéseket, legyen sajtó- és véleménynyilvánítási szabadság. A felsorolt követelések azt mutatják, hogy az egyetemisták a politikai, társadalmi és gazdasági követelésekre helyezték a hangsúlyt. A tizenöt pontból csupán öt vonatkozott az oktatásra – például szüntessék meg vagy legalábbis tegyék választhatóvá a kötelező orosz nyelvet, töröljék el a marxizmus tantárgyat –, a többi a romániai lakosságot általánosságban érintő politikai és szociális követelés volt. S mindez alapvetően a magyar egyetemisták pontjaira rímelt.⁵ A szovjet csapatok kivonásának sürgetését például nemcsak a Szovjetunió iránti általános ellenszenv diktálta, hanem az az ötvenes években Romániában általánosan elterjedt vélekedés is, hogy a román kommunista rendszer összeomlana a szovjet csapatok támogatása nélkül. A gazdasági szerződések nyilvánosságra hozásának követelésével a fiatalok a Szovjetunió és Románia közötti előnytelen gazdasági megállapodásokat támadták. Az október 30-án megtartott nagygyűlésen is felemlgették a szovjet–román (Sovrom) vegyes vállalatokat, s a román gazdaság felett gyakorolt külföldi ellenőrzést, amely változó mértékben, de igaz volt az olajiparra, közlekedésre, széntermelésre, traktorgyártásra, hajózásra, fémiparra és néhány kisebb iparágra. Románia élelmiszert is exportált a Szovjetunióba a világpiacnál jóval ala-

4 Sitariu (2004).

5 Az összehasonlítás alapjául szolgáló iratokat lásd *Memoriul din partea studenților din Timișoara*, Temesvári Katonai Bíróság, 3620. dosszié, vol. I., f. 5-6.; Fehervary (1989).

csonyabb áron.⁶ Következésképpen a diákok felszólalásaikban a politikai rendszertől független, a világ összes országával folytatandó szabad kereskedelem mellett kardoskodtak.

Az egyetemisták a román gazdaság egyéb hiányosságait is szóvá tették. Többek között bírálták a munkaversenyeket, amelyek nem létező gazdasági eredményeket díjaztak. Felemlgették a sztahanovisták értéktelen termékeit, akiknek teljesítményét mesterségesen megemelték, miközben a többi munkást arra kényszerítették, hogy különleges körülményeket teremtsenek számukra, melyek között egyáltalán lehetséges a normák meghaladása. Ezért a mezőgazdasági kvóták megszüntetése mellett az ipari normák eltörlése is a követelések között szerepelt. A mezőgazdaságban az idő tájt éppen a szövetkezés volt napirenden. A parasztságra kirótt magas kvóták egyik célja épp az volt, hogy rábírják a földtulajdonosokat az „önkéntes” belépésre.

A temesvári diákok úgy tervezték, hogy az egész egyetemen általános sztrájkot hirdetnek, pontjaikat pedig magyarországi mintára nyilvánosságra akarták hozni, hogy országos vitát provokáljanak. A gyűlést követő éjszaka azonban megkezdődtek a tömeges letartóztatások, így legközvetlenebb céljaikat sem tudták megvalósítani. Október 30-án a Securitate egységei katonai erővel megerősítve körülvették és elszigetelték az egyetem épületét.

Azok a hallgatók, akik elkerülték az éjszakai letartóztatást, vagy nem az egyetem területén laktak, másnap, október 31-én a városközpontban tüntettek. Több százan gyűltek össze az agrárkar előtt, onnan indult a menet. Letartóztatott társaik szabadon bocsátását követelték. A katonaság körülfogta a menetet, a tüntetőket teherautókra rakták, és Kisbecskerek (Becicherecu Mic) egy elhagyatott honvédségi laktanyájába szállították, ahol három napot kellett tölteniük. A Securitate ügynökei mindnyájukat kihallgatták, majd arra kényszerítették őket, hogy a diákmozgalmat megtagadó nyilatkozatot írjanak alá.

Az egyetemisták mozgalmát követő megtorlás során börtönbüntetésre ítélték a nagygyűlés és a másnapi tüntetés fő szervezőit, több száz hallgatót pedig kizártak az egyetemről. A Temesvári Katonai Bíróság a büntető törvénykönyv 327. cikkelyének értelmében „nyilvános agitáció” címén vont felelősségre 29 diákot és egy tanársegédet. A vádlottakat, akiket kezdetben a halálbüntetés is fenyegetett, nyolc év börtönre ítélték. A vádirat szerint

6 Communism in Romania. *The Times*, 1953. augusztus 29.

a magyarországihoz hasonló eseményeket akartak Romániában is elindítani, s ezzel a román kommunista rend-

szert veszélyeztették. *A temesvári román diákok petíciója* volt az ügyészek kezében a legfőbb bizonyíték arra, hogy az egyetemisták a román kommunizmus „ellenségei”. Azzal vádolták őket, hogy az ország társadalmi rendjét akarták megdőnteni.

A letartóztatott fiatalok elleni bírósági eljárás is arról árulkodott, hogy a kommunista rendszer erősen tartott az egyetemisták mozgalmától. A kommunista gépezet haladéktalanul lecsapott a mozgalomra, s mint láttuk, az egyetemisták közül sokakat azonnal letartóztattak. Kiszabadulásuk után néhányukat a kelet-romániai Bărganuba száműzték, hogy „átneveljék” őket. Gyakorlatilag teljesen elszigetelték a román társadalomtól, és a későbbiekben is kommunista rendszer megbélyegzett „ellenségeként” tartották számon őket.

1956. november 7-én a kommunista hatalom nagyon visszafogottan ünnepelte az 1917-es októberi forradalmat: a nagyobb, ezáltal fékezhetetlenebb tömeg összeverődését akarták elkerülni. Csak kisebb felvonulásokon éltették a rendszert. A rádió is közvetítette az ország egyik vezető kommunista politikusának különleges ünnepi szózatát. Pârvulescu beszédében éltette a rendszer romániai eredményeit, kijelentette, hogy a román munkások soha nem fogják megengedni, hogy ellenséges elemek a felmerülő nehézségek ürügyén aláaknázzák a nép addigi eredményeit. Még aznap a kolozsvári egyetemisták előtt Miron Constantinescu oktatási miniszter mondott beszédet. Megköszönte a diákok legutóbbi megpróbáltatások során tanúsított önfegyelmét, és visszautasította azokat a „provokációkat”, amelyek szerint a román hallgatók mozgolódnának.⁷ Az ünnepség résztvevői táviratot küldtek a miniszterelnöknek és a párt első titkárának, amelyben tiltakoztak az imperialista rágalmakkal szemben.⁸

A diákmozgalom szervezetlensége és a hatóságok azonnali és határozott fellépése miatt a temesvári események

7 A román egyetemisták mozgolódásáról hírek jelentek meg a *Le Figaró*-ban, az *Aurore*-ban, a *Daily Mail*-ben és a *Daily Telegraph*-ban is. A *Free Romanian Press Agency* ezt írta: „azok után, hogy az elmúlt napokban Bukarestben és Kolozsvárott az egyetemisták az orosz nyelv és a marxizmus-leninizmus tantárgyak kötelező tanulása miatt demonstráltak az egyetemeken, Temesvárott és más erdélyi városokban is újabb diáktüntetések kerültek sor. Több százakat letartóztattak. A tüntetések szétkergetésére kivezényelt fegyveresek megtagadták, hogy az egyetemistákra lőjenek.” Student unrest and manifestations. *Free Romanian Press Agency*, 21. 11. 56, No. 25.

8 Anniversary of Bolshevik Revolution passed quietly. *Free Romanian Press Agency*, 21. 11. 56, No. 25.

nem vezettek a budapestihez hasonló felkeléshez. Az egyetemisták lázadása azonban nem múlt el következmények nélkül. Felelősségre vonták és leváltották az oktatási minisztert, azzal az indokkal, hogy az egyetemi felvételik során nem vizsgálták az egyetemisták származását, s így történhetett, hogy a hallgatók a „hajdani kizsákmányoló osztály fiaiból és leányaiból” kerültek ki. Az újonnan kinevezett miniszter pedig, hogy a háborgó diákságot lecsillapítsa, megígérte, el fogják törölni az orosz nyelv kötelező tanulását, és javítanak a hallgatók szálláskörülményein. Több tanárt elbocsátottak, azzal az indokkal, hogy ideológiailag nem sikerült kellő mértékben meggyőzniük tanítványaikat.

A kormányzat egyik megtorló intézkedése a temesvári hallgatók ellen az volt, hogy betiltottak minden csoportosulást. A diákmozgalom felszámolása után a hatalom még annak a lehetőségét is mérlegelte, hogy bezárják az egész egyetemet. Sok Securitate-ügynököt bízta meg az intézmény megfigyelésével. A kommunista rendszer felismerte, hogy sikertelenül sulykolta a kommunista ideológiát a fiatalságba,⁹ mert a diákság a rendszer ellenségeként lépett fel. Az egyetemisták mozgalmával egy időben egyébként megjelent egy rendelet is, amely a minimálbért havi 350, a nyugdíjminimumot 200 lejre emelte, de még ezek az összegek sem közelítették meg a létminimumot. Néhány mezőgazdasági kvótát is eltöröltek, hogy elejét vegyék a további lázongásoknak.

Figyelemre méltó, hogy hét nappal a magyar forradalom kitörése után a temesvári műszaki főiskola hallgatóinak sikerült nagygyűlést szervezniük. Azokban a baljós időkben, amikor a kommunista szervek engedély nélküli házkutatásokkal, vád nélküli letartóztatásokkal szisztematikusan terrorizál-

ták a lakosságot, amikor az ellenállás reménytelennek tűnt, az egyetemistáknak volt bátorságuk szembefordulni a hatalommal. Követeléseikkel a rendszer lényegét, a totalitarizmust támadták. A diákmozgalom a „szabadság oázisa” volt.

9 Az ifjúság ideológia nevelése az 1948. augusztus 3-i oktatási reformmal vette kezdetét. Az oktatási rendszert a marxizmus-leninizmus elveinek megfelelően a szovjet modell alapján alakították át. Egy 1949-ben szervezett kongresszuson aztán a szovjet Komszomol mintájára megalapították a Dolgozó Ifjúság Szövetségét (Uninea Tineretului Muncitoresc), fő feladata a fiatalok kommunista elvek szerinti nevelése lett.

HIVATKOZÁSOK

Fehervary (1989)

ISTVAN FEHERVARY: *The Long Road to Revolution. The Hungarian Gulag. 1945–1956*. Santa Fe, 1989, Pro Libertate Publishing.

Sitariu (1998)

MIHAELA SITARIU: *Rezistentă anticomunistă. Timișoara, 1956*. București, 1998. Sophia.

Sitariu (2004)

MIHAELA SITARIU: *Oaza de libertate. Timișoara, 30 Octombrie 1956*. București, 2004, Polirom.